

רשת ערים לומדות

עיר

גדולה

לילדים קטנים

ללמוד ולחקור ביחד - איך נתכנן ערים טובות יותר לילדים

השנים הראשונות לחייהם של ילדים משפיעות באופן קריטי על המשך חייהם. ילדים רגישים יותר ממבוגרים למפגעים סביבתיים. מאפיינים של הסביבה העירונית כמו צפיפות מגורים גבוהה, חשיפה לנפחי תנועה גבוהים ומחסור בשטחים פתוחים עלולים להשפיע לרעה על בריאותם והתפתחותם של ילדים (Villanueva, 2015).

מסיבה זו נדמה לפעמים שהעיר היא המקום הלא נכון לילדים. אבל נקודת מבט זו מתעלמת מהאיכויות שיכולה להציע עיר לילדים, אם המרחב שבו הם חיים מותאם בצורה המיטבית לרווחה ולצרכי ההתפתחות שלהם.

כדי לתכנן ערים טובות יותר לילדים צעירים יש צורך לבחון את העיר מחדש, מתוך נקודת המבט הייחודית של ילדים (ושל משפחותיהם) ולשאול כיצד העיר יכולה לספק בצורה הטובה ביותר את הצרכים ההתפתחותיים שלהם. מסמך זה הוא הזמנה ללמידה והעמקה, מגובה עיניהם של ילדים צעירים, בארבעה תחומי מפתח שזוהו ונבחרו עבור רשת הידע של Urban95-ישראל.

בישראל לא פחות מ-2 מיליון ילדים מתגוררים בערים, מתוכם 650 אלף ילדים עד גיל 5 (למ"ס, 2016). ילדים הם חלק משמעותי מאוד מתוך אוכלוסיית הערים שלנו, אבל האם אנחנו יודעים כיצד לתכנן ערים שיתאימו לרווחה ולהתפתחות שלהם כבר מגיל צעיר?

החיים בעיר יכולים להציע לילדים הזדמנויות ייחודיות להתפתחות שכלית, רגשית ופיזית שתשפיע עליהם לעומק לכל חייהם, אבל העיר מכילה גם סכנות והגבלות כמו זיהום, צפיפות, תנועה סואנת וחוסר ביטחון. הפרקטיקה של תכנון וניהול ערים מתעלמת פעמים רבות מהשאלה "מה הוא מרחב עירוני טוב לילדים צעירים". שאלות על ילדים והתפתחותם נשארות בדרך כלל בתחומי החינוך והפסיכולוגיה, במנותק מתכנון עירוני. אם נענה בהצלחה על השאלה, התוצאה תהיה ערים טובות יותר לא רק לגילאים הצעירים, אלא למעגלים רחבים יותר: להורים, למשפחות, ולכל המשתמשים במרחב העירוני. זו המשימה שעומדת בבסיס ההקמה של רשת ערים לומדות במסגרת Urban95 בישראל. מסמך זה הוא הזמנה ללמידה משותפת, הזדמנות לשתף ולקבל ידע משמעותי, מעמיק, יישומי ואיכותי, על תכנון טוב של ערים לילדים.

תחומי המפתח להתערבות

בית המגורים והסביבה הקרובה אליו

מכיוון שילדים צעירים מבלים חלק גדול מאוד של זמנם בבית או בסביבת הבית, ומרחיבים את מרחב הפעילות העצמאית שלהם בהדרגה, לתכנון של בית המגורים וסביבתו יש השפעה גדולה מאוד על התפתחותם.

הצפיפות והאתגרים של סביבה עירונית דורשים יותר יצירתיות ומחשבה בפיתוח של סביבת מגורים מתאימה לילדים. לשם כך חשוב לפתח רשת של מרחבים ציבוריים ומשותפים מגוונים, אפשרויות לתנועה חופשית במרחב ולחקירה חושית של הסביבה, שמספקת אתגרים ועניין (Whizman and Mizrachi, 2009). סביבה שאינה בטוחה לתנועה רגלית, לבד או עם מבוגר, ושאינה מעניינת מספיק, תביא ילדים לבלות את רוב זמנם בבית, או להתנייד כמעט אך ורק במכונית המשפחתית, וכך להחמיץ את היתרונות הגדולים של היכרות עם המרחב הסובב אותם ועם המגוון של הסביבה הפיזית והאנושית של העיר.

לכן, בנייני מגורים מותאמים למשפחות עם ילדים צעירים צריכים לספק לדיירים גישה קלה ובטוחה לשטחים פתוחים, ומרחבים משותפים למשחק ולפעילויות אחרות (City of Vancouver, 2016). כדי שילדים יוכלו לבלות מספיק בחוץ, בית המגורים צריך לאפשר להוריהם ולהם לעבור בקלות מן הבית החוצה, ולהורים להביט בקלות אל גינות משחק הצמודות לבית.

שאלות מרכזיות:

◀ אילו צורות בינוי יאפשרו לילדים עצמאות רבה יותר ואזורי משחק ופעילות נגישים?

◀ כיצד מאפשרים נגישות בטוחה לילדים מתוך הבית אל מרחבים פתוחים, ציבוריים, פרטיים או משותפים?

◀ כיצד הופכים את המרחבים המשותפים, הפתוחים והפנימיים, של בתי מגורים לאזורים המתאימים לילדים?

רעיונות מרחבי העולם:

◀ בוונקובר מיושמת מזה מספר עשורים מדיניות מגורים ידידותית למשפחות עם ילדים צעירים שמעודדת קירבה מקסימלית בין דירות המיועדות למשפחות לשטחי משחק עבור ילדים צעירים.

◀ בטורונטו מציעים לשלב טיפוס דירות שונים בבניין, כאשר הדירות המיועדות למשפחות יקובצו בקומות הנמוכות כדי לאפשר גישה קלה לקומת הקרקע ושמירה על קשר עין בין ההורים לילדים המשחקים בחוץ. (Toronto Planning and Growth Management Committee, 2016)

◀ בבניה למגורים בסינגפור מופעלת מדיניות למיקום השטחים הציבוריים החשובים ביותר לילדים ממש "בסף הדלת". רשת שבילים להולכי רגל מקשרת את התושבים לייעדים בשכונה ולתחנות תחבורה ציבורית.

ניידות ונגישות

כאשר הורים יכולים ללכת עם ילדיהם ליעדים שונים (לגן הילדים, לגן המשחקים) הם מגדלים ילדים שילכו בעצמם יותר ככל שיגדלו. להליכה יש ערך חווייתי, היא נותנת לילד זמן לבלות עם ההורה ולהכיר את הסביבה הפיזית, היא יכולה להיות דרך לפגוש ילדים אחרים ולהתחבר איתם, ויש לה גם ערך בריאותי. כיום ילדים הולכים פחות ופחות (Malone, 2006). ילדים שאינם הולכים מספיק צפויים לשלל של בעיות בריאותיות, למשל השמנת יתר ממנה סובלים קרוב לרבע מהילדים בכיתה א' בישראל. ילדים שאינם הולכים מספיק נוטים גם ליצור פחות קשרים חברתיים ולהיות יצירתיים פחות (Hüttenmoser, 1996). הליכה או רכיבה על אופניים לבית הספר מחזקת את יכולת הריכוז של ילדים (Goodyear, 2013).

הורים שנאלצים להסיע את ילדיהם למגוון של יעדים מגלים שחייהם הופכים למבצע לוגיסטי מסובך. בנוסף, תנועה של כלי רכב ממונעים מסוכנת יותר עבור ילדים: בישראל נהרגים מעל ארבעים ילדים בשנה בתאונות דרכים, בערך מחצית מהם כהולכי רגל (בטרם, 2016). ילדים גם חשופים יותר ממבוגרים לזיהום מתנועת כלי רכב, משום שהם שואפים אוויר בקצב גבוה יותר (WHO, 2005).

שכונות שבהן משפחות גרות קרוב מספיק ליעדי היומיום שלהן, כך שילדים והורים יכולים ללכת ברגל או לרכוב אליהם באופניים בבטחה הן שכונות שמעודדות הליכה. ילדים רואים את האפשרות להתנייד בחופשיות בשכונה שלהם כעדות להיותה ידידותית לילדים (Chawla, 2002) ותנועת כלי רכב היא גורם עיקרי בסביבת המגורים עליו הם מתלוננים (Whizman and Mizrachi, 2009).

שאלות מרכזיות:

- ◀ איך יוצרים רשת של מרחבים ומסלולים שיאפשרו יותר תנועה עצמאית, בטוחה ורציפה של הורים וילדים?
- ◀ כיצד ניתן למקם יותר שירותים ויעדים יומיומיים כך שיתאימו לנגישות בהליכה, ולא רק ברכב ממונע?
- ◀ מה אפשר לשנות במוסדות הציבור, בשטחי הציבור ובאזורי המסחר כך שיעודדו הגעה בהליכה?

רעיונות מרחבי העולם:

- ◀ תכנית התעבורה של טורונטו לשנת 2031 קובעת כיעד שלפחות 60% מהילדים ילכו או ירכבו על אופניים לבית הספר.
- ◀ באוסלו פותחה אפליקציית משחק שמאפשרת לילדים לדווח על מפגעים (למשל, שיחים שחוסמים את שדה הראיה בצומת) כדי לשפר את בטיחות נתיבי ההליכה לבית הספר.

מרחבי משחק ושטח פתוח

המשחק בגני משחקים ובמרחב הפתוח מעניק לילדים יתרונות פיזיים, התנהגותיים-רגשיים וחברתיים (יגוד, 2015). פעוטות (בגילאי שנה עד שלוש) צריכים מרחב לנוע, להתרוצץ ולחקור בכדי לתרגל התפתחות מוטורית. ילדים בגיל הגן מפתחים כישורים מוטוריים מתקדמים יותר (למשל קפיצה, רכיבה על אופניים) ומשתמשים בה בעת במשחק כדי לתרגל כישורים קוגניטיביים וחברתיים (Karsten and van Vliet, 2006). האפשרות של ילדים לשחק בחוץ הולכת ופוחתת (Gleeson and Sipe, 2009). מחסור במשחק מונע מהם לפתח כישורי חיים, ועלול לגרום להצטברות מתח שתזיק להתפתחותם. פעמים רבות הבעיה חריפה במיוחד באזורי מצוקה, בהם אין לילדים מרחבי משחק בטוחים (Ward, 1978).

ילדים בקבוצות גיל שונות זקוקים לסוגים שונים של שטחי משחק. ילדים צעירים מאוד זקוקים לשטחים קטנים, קרובים לבתיהם ונגישים. הם זקוקים גם למרחב מספיק למשחק תנועתי, כתנאי בסיסי להתפתחות תקינה. פעוטות (בגילאי שנה עד שלוש) צריכים מרחב לנוע, להתרוצץ ולחקור בכדי לתרגל התפתחות מוטורית. גם הורים לילדים צעירים ולתינוקות זקוקים לפעמים לשטחים הללו - כדי לפגוש הורים אחרים, וכדי להיות מסוגלים לשבת במקום שהוא בטוח עבור הילד, ושב ויכולו הם לראות אותו ולשמור עליו בקלות (Pollowy, 1977). בגיל הגן ילדים יזדקקו לשטח גדול יותר, ולמגוון גדול יותר של שטחים - לא רק גני משחקים סטנדרטיים אלא שטחים שיוכלו לשנות ולעצב כרצונם (Dublin city development board, 2012), במיוחד שטחים טבעיים (Nebelong, 2004).

סוגיה שמקשה על יצירה של גני משחקים היא התכנון המוכתב על ידי תקני בטיחות, והנטייה הגוברת להשתמש בחומרים ובעיצובים סטנדרטיים ומוכנים מראש. תחושות ההרפתקה, החקירה, האתגר הפיזי והסיכון הן חלק בלתי נפרד מהאיכות של הפעילות וההנאה בגן המשחקים. חלק מגני המשחקים שהוקמו בישראל בעשורים קודמים מהווים דוגמה הפוכה: נעשה בהם שימוש בחומרים מגוונים (עץ ובטון למשל) שאפשרו יצירה של עיצוב ייחודי המעודד משחק יצירתי ומאתגר. חלק מגנים אלה עדיין פעילים, והם אהובים מאוד ומהווים נקודות ציון משמעותיות בסביבתם.

שאלות מרכזיות:

- ◀ כיצד עונים באופן מיטבי על הצרכים המגוונים של ילדים בגילאים שונים בתוך גינות המשחק הקיימות בעיר?
- ◀ אילו שטחים נוספים אפשר לנצל לעידוד משחק בעיר? ובאיזה מנגנונים עירוניים ניתן לממש אותם?
- ◀ כיצד משתפים ילדים והורים בתהליך העיצוב של גינות משחק כך שיתאימו יותר לרצונות ולצרכים שלהם?
- ◀ כיצד מאזנים בין הצורך בבטיחות לבין הצורך בהתפתחות? בין הצורך להגן לבין ההכרח ההתפתחותי לחוות סכנה, הרפתקה ומפגש עם חומרים ונופים מגוונים?

רעיונות מהעולם ומישראל:

- ◀ בדבלין (אירלנד) יש "תכנית משחק" עירונית הבוחנת באופן כוללני את מצאי וטיב שטחי המשחק בעיר, תוך התייעצות עם מועצות ילדים.
- ◀ במרכז העיר וונקובר (קנדה) הופכים סמטאות בין בנינים לשטחי משחק, בעקבות דרישה של התושבים לתוספת שטחים נגישים בעיר.

- ◀ בבוגוטה (קולומביה) ממירים מגרשי חניה לשטחי משחק באמצעים זולים וזמינים (צביעת האספלט והצבת ספסלים).
- ◀ בניו־זילנד הנחיות ממשלתיות לבניית גני משחקים מציעות כלים ליצירת גנים יצירתיים ומאתגרים העשויים ממגוון של חומרים, כולל עץ, בטון, מחזור גרוטאות וצמיגים ועוד.
- ◀ ביורק (פנסילבניה) יושם פרויקט של ציורי מדרכה, אשר מעודדים ילדים לקפוץ, ללכת בשיווי משקל, ולשחק.
- ◀ בירושלים, מתקן "המפלצת" הייחודי והפופולרי עמד בעשור האחרון בסכנת סגירה עקב אי עמידה בתקנים. במקום לסגור את הגן, שהמגלשות הייחודיות שלו תלולות ומהנות יותר משל גן משחקים רגיל, החליטה העירייה להשקיע בשיפוץ, והוא הוחזר לפעילות מלאה.
- ◀ בחולון הוקמו "גני סיפור" בעיצובים ייחודיים המעודדים משחק יצירתי.

מבני ציבור ושירותים לילדים והורים

ילדים צעירים ומשפחותיהם משתמשים באופן יומיומי במעונות יום, גני ילדים ושירותי ציבור אחרים כמו מרפאות, תחנות "טיפת חלב" ועוד. נגישות של שירותי ציבורי חשובה לא פחות מעצם ההימצאות שלהם בעיר, והיעדר גישה למסגרות חינוך בגילאים מוקדמים עלולה ליצור פער התפתחותי שקשה מאוד להדביק מאוחר יותר.

בישראל פחות מרבע מהילדים בין גיל לידה לשלוש מצויים במסגרת מעונות יום בפיקוח. תחום הטיפול בגיל הרך אינו מתוכנן לשרת מטרות חינוכיות והתפתחותיות בעדיפות ראשונה, אלא מנוהל בפועל כאמצעי לעידוד תעסוקה של אימהות. לבחירת מדיניות זו יש השפעה ברורה על איכות השירות, הפיקוח עליו והנגישות אליו. תדריכי התכנון של שטחי ציבור הרחיבו רק לאחרונה את כיסוי אוכלוסיית הילדים הנדרש מ-30% ל-50% מהילדים. בנוסף קיימים פערים גדולים בין השירותים שמציעות לילדים רשויות מקומיות מאשכולות סוציאקונומיים שונים, ובין רשויות יהודיות וערביות. איתור הקרקע הנדרשת למעונות יום מהווה אתגר, בייחוד במקרים בהם אין עתודות קרקע ציבורית פנויה, בתהליכי התחדשות עירונית, בבניה חדשה על קרקע פרטית וברוב הישובים הערבים. (Viaplan, 2015).

מעבר לנגישות לשירותי ציבור חינויים כשלעצמה, יש חשיבות גדולה לאופי המרחב הפנימי של מבני הציבור. חצר המעון והגן יכולה להיות מקור רב עוצמה ללמידה דרך חוויה והתנסות, דרך מגע עם חומרים מגוונים ומשחק יצירתי. היצמדות לסטנדרטים של בריאות ובטיחות עשויה לגבור על מטרות של התפתחות ולמידה מתוך התנסות. הגן והמעון הם גם מוקד חיים משמעותי של ילדים ומשפחותיהם (אילני, 2016). זהו משאב שעשוי להיות מנוצל טוב יותר לצרכי הקהילה, למשל דרך פעילות משלימה בשעות אחר הצהריים. גם מבני ציבור "כלליים" יכולים לספק לילדים מרחב בטוח, מפתח ומהנה, או להוות עבורם מכשול ומטרד אם אינם מותאמים אליהם. ספריות ציבוריות, מרכזים קהילתיים, מרפאות ועוד יכולים להשתמש בעקרונות עיצוביים המאפשרים משחק עצמאי, התמצאות פשוטה במרחב, ונגישות נוחה ובטוחה.

שאלות מרכזיות:

◀ כיצד אפשר לעודד נגישות גבוהה ככל האפשר לחינוך לגיל הרך? מיהם השחקנים שיש צורך לגייס כדי להשיג מטרה זו? וכיצד מתגברים על החסמים הרבים בדרך למימושה?

◀ באיזה אמצעים יכולים מתכננים ורשויות מקומיות לעודד עיצוב מעודד התפתחות של מעונות וגנים ושל החצרות שלהם?

◀ כיצד אפשר להתאים טוב יותר מרחבים ציבוריים שונים לצרכים של ילדים צעירים?

רעיונות מרחבי העולם:

◀ בטורונטו בוחנים את האפשרות לשלב בתי ספר בקומות המסד של בנייני מגורים גבוהים.

◀ בסידני קיימת מדיניות לשילוב מעונות יום בבנייני משרדים.

◀ בצפון קרוליינה יושמה בהצלחה אסטרטגיה של יצירת גינות טבעיות ב־60 מרכזי מעונות יום. גינות אלו מעודדות יותר פעילות של ילדים בשטח הפתוח, בשאיפה להפחית את הסיכון להשמנת יתר. (Moore & Cosco, 2014)

רשת הידע של Urban95 בישראל

כדי לעודד יישום של מדיניות תכנון עבור ילדים צעירים, פרויקט Urban95 בישראל יוצר בימים אלה את רשת הידע כתשתית לאיסוף, פיתוח, שיתוף והפצה של ידע מעשי על תכנון עבור ילדים צעירים. המידע שייצבר ברשת הידע מיועד בעיקר לשימוש של קובעי מדיניות ומתכננים בישראל, במטרה שיביא לשינוי במדיניות ובעשייה בשטח. המקורות לרשת הידע מגוונים, ומורכבים ממחקרים אקדמיים ומחקרי מדיניות, לצד ניסיון מעשי ומקרי בוחן מישראל ומהעולם, באופן שיותאם לאתגרים ולהקשר הייחודי של הערים הישראליות.

כלי העבודה של רשת הידע:

- ◀ רשת ערים לומדות: פורום של מעצבי מדיניות ואנשי מקצוע מ־10 עירויות בישראל שיתפקד כפלטפורמה ללמידה משותפת ולשיתוף ביידע קיים, במטרה לפתח כלים ויישומים מעשיים לתכנון עירוני מותאם לילדים צעירים.
  - ◀ כתיבה והפצה של ניירות מדיניות שיעסקו בעירוניות וילדות מוקדמת.
  - ◀ בנייה והטמעה של קורסים בנושא תכנון עירוני וילדים בתוכניות הלימודים לתכנון עירוני בארבע אוניברסיטאות בארץ.
  - ◀ הקמת פורטל ידע שיכיל מידע איכותי, רלוונטי ושימושי אודות מדיניות ופרקטיקה בנושא מישראל ומהעולם.
- הידע שיפותח במסגרת רשת הידע על בסיס העשייה בארבעת כלי העבודה העיקריים של התוכנית יהווה מאגר מידע כוללני, רחב ומבוסס נתונים, שיוכל לשמש מומחים, מקבלי החלטות ואנשי מקצוע בישראל, ואף להעשיר את הידע העולמי בתחום.

לרשימת המקורות המלאה: bit.ly/lrGdola2017

ליצירת קשר: Info95@urban95.org.il | urbanclinic.huji@gmail.com

www.urbanclinic.huji.ac.il

 The Urban clinic